

Eugen Pusić i studenti

*Josip Kregar**

UDK 378.4(497.5 Zagreb).096: 35.01Pusić, E.
929Pusić, E.

Duboko sam i iskreno volio i cijenio Eugena Pusića. Bio sam u poziciji da na ponešto drukčiji način svjedočim o njegovoj svestranosti i razumijevanju. Volio je predavati i izlagati, volio je studente i bio taktičan i brižljiv. Nije ga bio takav glas. Svi studenti su mislili da je genije, no kružile su glasine o njegovoj strogosti i krutosti. Trebalo ga je poznavati bolje, on je bio duhovit i veseo čovjek.

Upoznao sam Eugena kada sam već položio ispit. Njegov tadašnji demonstrator Branko Smerdel (još jedan u plejadi njegovih poklonika) predložio je da zauzmem njegovo mjesto studenta demonstratora. Došao sam na razgovor, zapravo našli smo se na stepenicama Fakulteta i hodajući razgovarali. Na kraju razgovora, osjećao sam se neugodno i rekao da moram priznati jednu stvar koja će možda promijeniti njegovu odluku: priznao sam da nisam član Partije i, još gore, da sam izbačen iz SSOJ zbog nacionalizma. Pusić, s onom svojom francuskom kapicom na glavi, nasmiješio se, oči su mu zaigrale i rekao je: »Pa to Vam služi na čast«. I tu me je zauvijek osvojio.

Tada je na Fakultetu bilo tek nekoliko demonstratora, moja je dužnost bila podijeliti stranicu papira s natuknicama za predavanje svakog četvrtka i biti ponedjeljkom u sobi 10 u Ćirilometodskoj 4. Nije mi se činilo dosta. To je bilo 1974/75. u vremenu u kojem je vladalo oduševljenje novim

* Dr. sc. Josip Kregar, redoviti profesor sociologije Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, zastupnik u Hrvatskom saboru (full professor of sociology at the Faculty of Law, University of Zagreb, and the Member of Croatian Parliament, e-mail: josip.kregar@pravo.hr)

tehnologijama. S nekim kolegama dogovorio sam se da predložimo Pusiću formiranje studentske grupe koja bi se pod njegovim vodstvom bavila kibernetikom. O tome smo malo znali čitajući Bobera, Mehla, Wienera, knjige kao što su *Izazov kibernetici*, a čitali smo i druge razne smušene opće opise društva robotike i automatizacije. Još nije bila počela nova era informatičkih tehnologija i takve knjige bile su poput romana, a ne ozbiljnih rasprava. Pravili smo se da razumijemo teoriju igara i znamo što je Babbage smislio u teoriji računala. Pusić je pristao i sastanci su se održavali ponedjeljkom poslije konzultacija. Grupu su činili studenti Grozdana Božić, Katarina Tomaševski, Marta Vidaković Mukić i Ivan Zorić. Ne isključujem da se povremeno pojavljivao i netko drugi. Mislili smo da je igra. Postalo je lako, a ozbiljno.

Pusić nas je sve iznenadio. Na prvom sastanku odmah nam je izložio teoriju Rossa Ashbyja o zakonu nužne raznovrsnosti. Ostali smo impresionirani njegovim znanjem o područjima koja nisu spadala u njegovu akademsku disciplinu: matematika, biologija, fiziologija. Počeli smo čitati Ludviga von Bertalanffyja i zanimati se za opću teoriju sistema. Odlučili smo prevesti Ashbyjev *Introduction to Cybernetics*, i ne znajući da već postoji srpski prijevod.

No glavna stvar nisu naše ambicije, već stav Eugena Pusića prema studentima. Poticao nas je i vodio, davao zadatke. Gubio svoje vrijeme radeći posao koji nitko ne honorira i za koji nema priznanja. Bio je strpljiv. U grupi je stvorena iznimno prijateljska atmosfera. Još je više to došlo do izražaja u sljedećoj generaciji kada su mlađi studenti zamijenili prethodnike. U novoj grupi to su bili Faruk Garibović, Danilo Gregović, Vladimir Marčinko, Ines Smoljan, Jagoda Vajdić. Pusić je nama izlagao osnovne tvrdnje knjige koju je završavao (*Razvedenost i povezanost*), no rasprave su daleko prelazile okvire nauke o upravi. Izleti su bili samo drugi oblik takvog rada, a bliske lokacije Sljeme, Samoborsko gorje, zamijenile su i ambiciozne destinacije (Triglav, Paklenica). Pusićevo ugledno društvo planinara (A. i N. Škreb, S. Bičanić) dobilo je mlađu sekciju. Sličan stav iskrenog prijateljstva Pusić je razvijao i na seminarima Self-management, Participation, Self-government and Workers Control, no tu su osim B. Smerdela, I. Zorića, M. Puškarića ili Ivana Šimonovića privilegiju učenja imali Elise Rudin, Peter Gay, Michael Frendo, Gabriela Herbert, Ted Schnelker, Adam Glapinsky, Daryll Hall, Kenny Zapp i još mnogi, mnogi drugi. U tim okolnostima Pusić je pokazivao svoj doista svjetski format, strahovit autoritet znanja, izvrsno govorništvo, ljudsku jednostavnost i skromnost. *The Professor*. Osim njegovih suradnika koji su napravili akademske ili političke karijere, odgojio je mnoge danas poznate lidere pravne profesije.

Tri su stvari tu važne. Kakve je studente volio i cijenio? Kakav je bio kao nastavnik i ispitivač? Kakav je bio sa studentima izvan službenih sati?

Praktički, cijeli je radni vijek Eugen Pusić posvetio znanstvenoj i akademskoj karijeri i sebi je nametnuo stroge standarde sistematskog rada. Zato je vrlo pažljivo pratio i ocjenjivao studente. A stvarao se dojam strogog i ozbiljnog profesora.

U stvarnosti je bilo drukčije. Cijenio je originalne i hrabre zamisli, smjele i nove tvrdnje. Tjerao me čitati Poppera da shvatim da znanost trpi i prosječan uporan rad, ali napreduje samo hrabrim netrivialnim hipotezama. Cijenio je studente koji znaju više od očekivanog, uživao kad bi našao sugovornika za raspravu o jogi ili jezuitskim meditacijama. Volio je kad ga drugi upute na nepoznatu knjigu, roman ili ideju. Malo je za njega bilo nepoznato, no radovao se tuđem intelektualnom veselju. Nije volio zadrte dogmate uvjerene u svoje slijepe istine. Malo je onih koji su ga uspjeli impresionirati, ali je strahovito poštovao njihove ambicije i želju za napretkom. Pomagao je ozbiljnim primjedbama. Nikad ga nisam vidio uzrujanog.

Kao nastavnik i ispitivač bio je upravo takav. Studenti nisu primjećivali da iza njegove ozbiljne lakoće stoji uvijek brižljiva priprema, pa su njegova predavanja bila sušta suprotnost tekstovima i temama koje je izlagao. Imajući veliko međunarodno predavačko iskustvo, uvijek je impresionirao primjerima i anegdotama. O ispitnim pitanjima se raspravljalo i utvrđivali su se standardi ocjenjivanja. Što sve treba napisati za koju ocjenu. Bio je sistematičan i koncentriran predavač. Na ispitima je šutio i strpljivo slušao. Bio je pravedan. Tvrdio je da dobar student mora naučiti i trivijalne definicije, podjele i podatke, da je cijeli sistem sačinjen da prednost daje dobrima, da prosječni mogu proći, ali ispodprosječni ne. Najbolji lako nauče osnove, a onda mogu pokazati vrline. Knjiga, udžbenik, bila je pedagoški pramašaj, no u sadržajnom obliku prava riznica ideja iznad granica tadašnjih ideologija i režima. Trebalo je čitati sitni tekst, koji se nije obično pitao, pa i cinične primjedbe između redova. Sapienti sat.

Izvan studija bio je fascinantan sugovornik. Sjećam se jedne duge šetnje prema hotelu Lero gdje je nama, tada mladima (Smerdel, Šimonović) objašnjavao prednosti i nedostatke slobodnih višestranačkih izbora. Sad tek znam koliko je bio u pravu. Pričao bi dogodovštine sa svojih putovanja. Uvijek uz neku poučnu poantu, no ne radi nametanja svoje istine i iskustva, nego, jednostavno, kao ilustraciju nekog problema (znanja drugih kultura, jezika). Znao je razgovarati sa strancima; ne kažem to zbog mnoštva jezika koje je znao; razgovarao je radi toga da u nekoliko osnovnih točaka razumiju kompleksnost društva u kojem su se našli.

Eugen Pusić imao je nenadmašan talent: od sirovog materijala studentske radoznalosti i ambicije znao je stvoriti zadivljujuće primjere zrelih, mudrih i odgovornih ljudi. I to je bit njegova odnosa prema studentima. Od studenata stvarao je ljude na čast svojoj domovini, profesiji ili jednostavno društvu. Stvarna veličina čovjeka vidi se po kvalitetama ljudi koje je odgojio. Čovjekova stvarna veličina leži u svijesti o plemenitoj svrsi života, temelji se u pravednoj ocjeni sebe samog i svega drugog, na čestoj i točnoj ocjeni sebe samoga, upornom poštovanju pravila za koja smatramo da su ispravna, bez obzira na to što o tome kažu ili misle drugi, ili što pri tome čine ili ne čine, misle li i rade li ono što misle. Treba biti iznad i stvarati svijet u kojem živimo. Velike stvari stvorene su ljudskim radom. Što bi Marko Aurelije pisao o veličini čovjeka da je poznao Eugena! On je doista bio iznad.